

ШАНОВНІ УЧНІ ТА УЧЕНИЦІ 10-Х КЛАСІВ!

ПЕРЕД ВАМИ - МАТЕРІАЛИ ДО ТРЕТЬОГО та ЧЕТВЕРТОГО УРОКІВ З ПРЕДМЕТУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ». У ДАНОМУ ФАЙЛІ ВИ ЗНАЙДЕТЕ МАТЕРІАЛ ПАРАГРАФУ ПІДРУЧНИКА, А ПІСЛЯ ЧЕТВЕРТОГО УРОКУ - ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗА НИМ. ВИКОНАНУ РОБОТУ ТРЕБА БУДЕ НАДІСЛАТИ НА АДРЕСУ УРОКУ ЧЕРЕЗ СЕРВІС «ХЬЮМАН-ШКОЛИ» В БУДЬ – ЯКОМУ ЗРУЧНОМУ ДЛЯ ВАС ФОРМАТІ (ФОТО, ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ, СКРІНШОТ ТОЩО). БАЖАНО, ЯКЩО ВИ ЗРОБИТЕ ЦЕ ДО ДНЯ НАСТУПНОГО УРОКУ.

З УСІМА ПИТАННЯМИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ПРОШУ ЗВЕРТАТИСЯ НА **ЧАТ У ХЬЮМА-ШКОЛІ.**

Історія України

10

клас

Розділ 1

Україна в роки Першої світової війни

1–2. Україна напередодні Першої світової війни. Початок воєнних дій на території України	9
3–4. Україна в роки Першої світової війни	19
5–6. Українські січові стрільці – перше в новітній історії національне військо, <i>Практичне заняття № 1</i>	29
7–8. Зміни в повсякденному житті під впливом Першої світової війни, <i>Практичне заняття № 2</i>	34

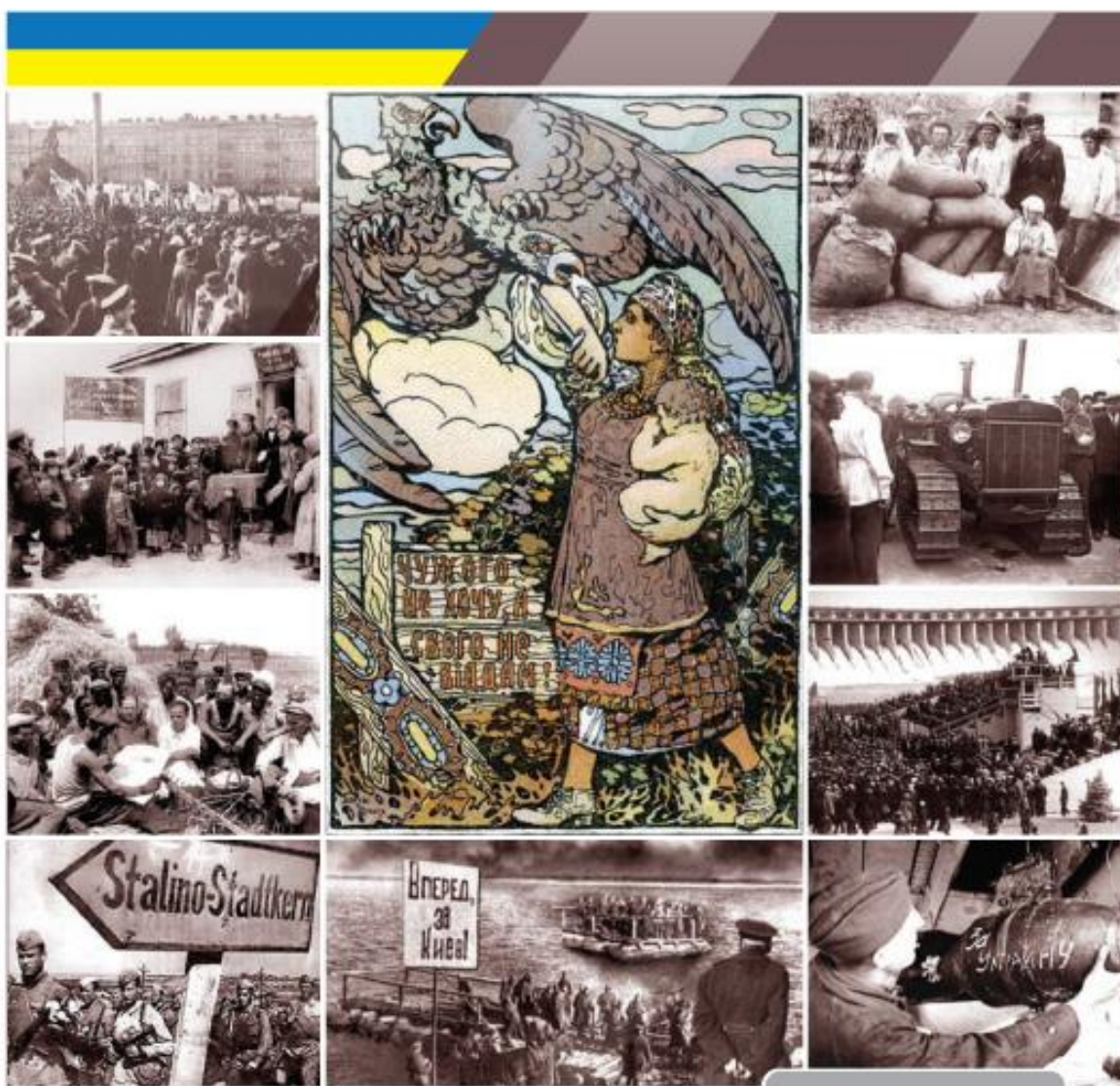
В. С. Власов, С. В. Кульчицький

Історія України

10

клас

профільний рівень

Видавництво
Літера

3-4 Україна в роки Першої світової війни

За місяць, що минув після сараєвського вбивства, обидві протиборчі сторони провели загальну мобілізацію. До початку перших боїв в арміях Антанти налічувалося 6,2 млн, а в арміях Центральних держав – 3,6 млн військовослужбовців. Німеччина спрямувала основний удар на Францію, унаслідок чого змушена була обмежитися на Східному фронті оборонними діями. Росія почала наступ великими силами майже одночасно на обох фронтах: Північно-Західному (проти Німеччини) і Південно-Західному (проти Австро-Угорщини).

На Південно-Західному фронті 18 серпня перейшла в наступ 8-ма армія генерала О. Брусилова. 23 серпня почалася грандіозна Галицька битва: по обидва боки воювали вісім армій, понад сто дивізій, більш як 1,5 млн солдатів і офіцерів.

1. Яку роль у розгортанні воєнних дій відіграла Галицька битва. Які наслідки мала окупація Східної Галичини й Північної Буковини російськими військами

Галицька битва – одна з наймасштабніших у Першій світовій війні. Вона тривала понад місяць і завершилася розгромом австро-угорських військ. 3 вересня майже без бою «впав» Львів, через день був захоплений Галич. Російські війська блокували фортецю Перемишль (нині м. Пшемисль, Польща) і вийшли до річки Вислока, за 80 км від Кракова. Було **окуповано** всю Східну Галичину й частину Західної, майже всю Буковину. Австро-угорські війська втратили 400 тис. солдатів, зокрема 100 тис. – полоненими. Втрати росіян становили приблизно 230 тис. осіб.

29 квітня – 2 травня 1915 р. Битва на горі Маківка легіону УСС з частинами російської армії, які намагалися захопити й утримати карпатські перевали

Серпень – вересень 1916 р. Битва за гору Лисоня між полком УСС та російськими частинами

Червень – липень 1917 р. Остання велика наступальна операція російської армії на Південно-Західному фронті під час Першої світової війни (Червневий наступ)

1914

Серпень – вересень 1914 р. Галицька битва

1915

Квітень – серпень 1915 р. Горлицький прорив німецьких військ. Російські війська залишили територію Галичини

1916

Травень – липень 1916 р. Наступ російських військ на Південно-Західному фронті, захоплення Південно-Східної Галичини та Буковини (Брусиловський прорив)

1917

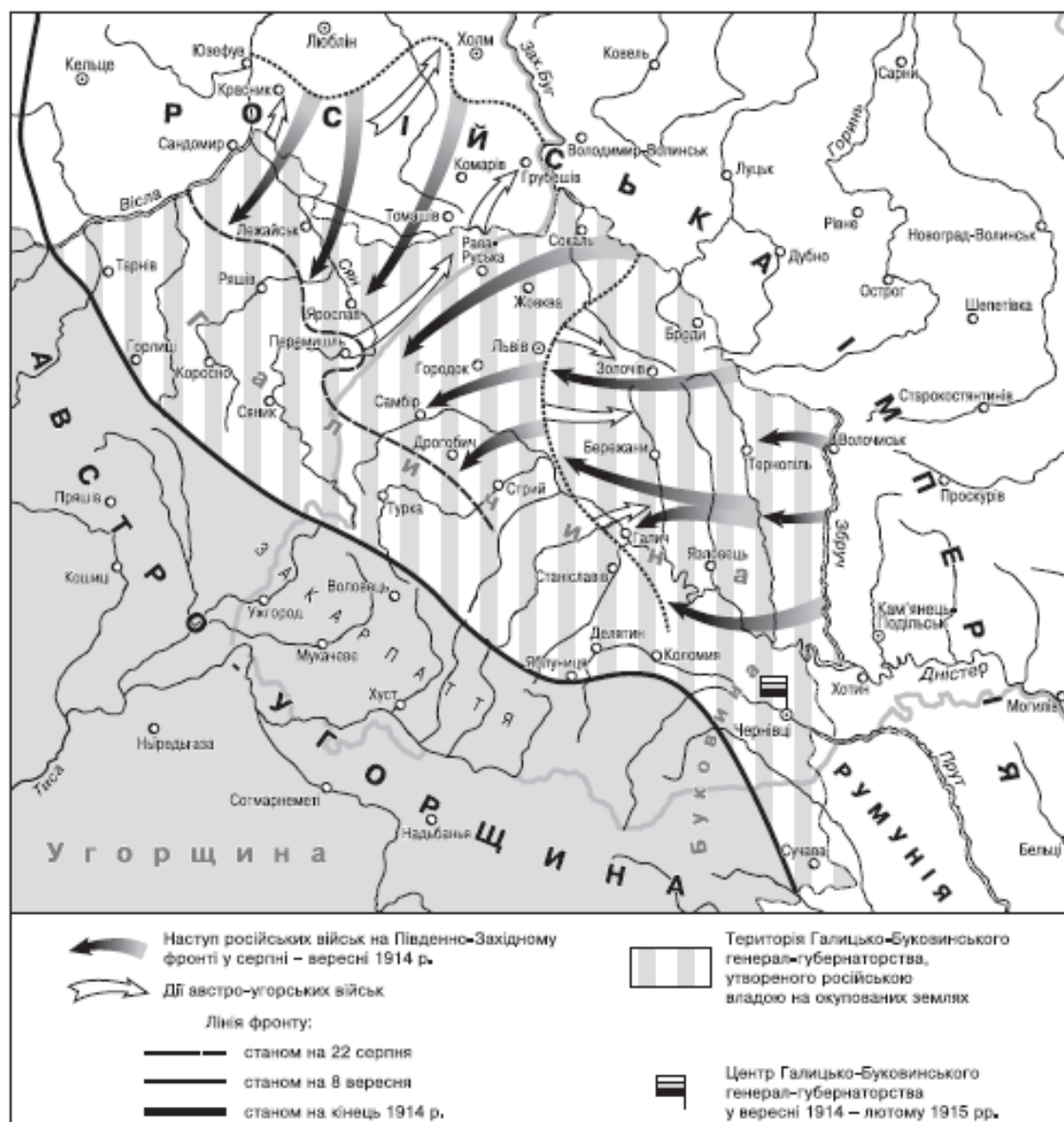

Російські війська пішли на Карпати, але зимовий німецько-австрійський наступ змусив їх повернутися в Галичину. Єдиним вагомим для Петрограда результатом багатомісячних боїв було взяття Перемишля в березні 1915 р. Після капітуляції фортеці росіянам дісталися неабиякі військові трофеї; багатотисячний гарнізон – 120 тис. солдатів і офіцерів австро-угорської армії – здався у полон.

» Одним реченням узагальніть підсумки війни на теренах України на кінець 1914 р. та на березень 1915 р.

Повправляйтеся в умінні отримувати якнайвичерпнішу історичну інформацію про воєнні дії на теренах України у серпні 1914 – лютому 1915 рр. Підсумуйте, чим закінчився їх перебіг на кінець 1914 р.

↑ Воєнні дії у 1914 році

СЛОВНИК

Окупація (від лат. *occupatio* – загарбую, оволодіваю) – тимчасове захоплення збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави, здебільшого внаслідок наступальних воєнних дій.

Депортація (від лат. *deportatio* – вигнання) – примусове виселення з місць постійного проживання окремих осіб чи цілих народів за наказом органів державної влади.

↑ Кавалеристи російської армії на львівській площі Ринок 3 вересня 1914 р.

На окупованих територіях було утворено **Галицьке генерал-губернаторство** в складі чотирьох губерній: Львівської, Перемишльської, Тернопільської та Чернівецької. Микола II призначив військовим генерал-губернатором графа **Георгія Бобринського**. Царський намісник усюди насадив військову адміністрацію: на чолі повітів поставив повітових начальників, на чолі міст – градоначальників з-поміж служивої російської знаті. Сільські гміни (громади) очолили старости з офіцерів царської армії. У краї почали втілювати жорстку політику русифікації (зросійщення). «Експертами» з русифікації стали москвофіли.

Уже восени закрили майже всі українські установи, бібліотеки, школи (польські й далі існували). Були закриті всі українські журнали й газети. Окупаційна влада вчиняла обшуки, переслідувала місцеву інтелігенцію. **Михайла Грушевського**, який перебував тоді в Києві, за звинуваченням в австрофільстві заарештували й вислали під нагляд поліції до Поволжя (Симбірськ, Казань). Згодом учений отримав дозвіл переїхати до Москви, але без права на педагогічну та громадську діяльність. Розпочалися грабунки галицьких банків, музеїв, книгарень. Було демонтовано обладнання друкарень, зокрема Наукового товариства імені Т. Шевченка (НТШ) у Львові.

Задля викорінення українського національно-визвольного руху Г. Бобринський і Ф. Трепов, який змінив його у жовтні 1916 р., активно застосовували **депортації**. Керівник жандармського управління генерал-губернаторства в офіційному звіті за 1914 р. зазначив, що його відомство здійснило 1200 арештів, 578 осіб вислали вглиб Росії. Арешти й висилки вчиняли не тільки жандарми, а й військова влада, тому встановити загальну кількість репресованих неможливо. По дорозі на Схід понад 12 тисяч людей пройшли через київські в'язниці. Митрополита **Андрея Шептицького** вивезли до Суздаля, де протримали у в'язниці місцевого монастиря аж до 1917 р. Синод Російської православної церкви (РПЦ) відрядив у Галичину архієпископа Євлогія з Холма і владика Антонія Храповицького з Харкова, які докладали неабияких зусиль для руйнування греко-католицької церкви. Замість депортованих священиків у дві сотні парафій прислали православних священнослужителів з Росії.

У квітні 1915 р. у Львові й Перемишлі побував Микола II, щоб ознайомитися з новонабутими територіями. Незабаром, однак, російська армія була змушена швидко відступити. При цьому вона вивозила з краю все цінне.

Австрійська адміністрація, що повернулася на галицькі землі, вдалася до переслідувань «зрадників», які співпрацювали з царською владою. За підтримки польських урядовців українців звинувачували у державній зраді та поразці австро-угорської армії. Людей позбавляли життя за найменшу підозру в шпигунстві. Було створено мережу концентраційних таборів, у які ув'язнювали галичан та буковинців. Одним з найбільших таких таборів був Талергоф на заході Австрії, у якому перебувало близько 5 тис. заарештованих, з них майже 500 священиків.

У 1916 р. Галичина і Буковина знову були окуповані російською армією. Місцеве населення вкотре зазнало грабіжницьких реквізицій та депортацій.

↑ Полонені австрійські вояки

Оцініть політику російської влади на захоплених територіях. Свої міркування повідомте класу за алгоритмом: *ми вважаємо...; тому що...; отже.*

Ознайомившись з оцінками царського окупаційного режиму в Галичині, викладеними в уривках, з'ясуйте причини такої політики. Чи була вона пов'язана з умовами воєнного часу? Підтвердіть свої міркування прикладами з джерел.

ДОКУМЕНТ
1

Михайло Грушевський писав про події 1914 р.: «Під час війни, коли українське життя в Росії штучно руйнувалося, спиналося, заморожувалося всіма способами, галицьке нищилося ще більше грубо, насильно й варварськи. Через кілька тижнів потому, як узято Львів восени 1914 р., нова російська адміністрація тутешня з Бобринським на чолі стала розвивати свою програму ліквідації здобутків українського культурного життя в Галичині. Припинено українські часописи, позакривано книгарні, просвітні, а далі взагалі всякі українські товариства. Почалися арешти й висилка до Росії «небезпечних» і «підозрілих» українських діячів. Урядування українською мовою й освіта нею припинені. Почали робити заходи для зміни унії російським православ'ям... Страшна й неймовірна була ця руїна, якої Україна не знала, здається, від руйного «згону» 1670-х років».

ДОКУМЕНТ
2

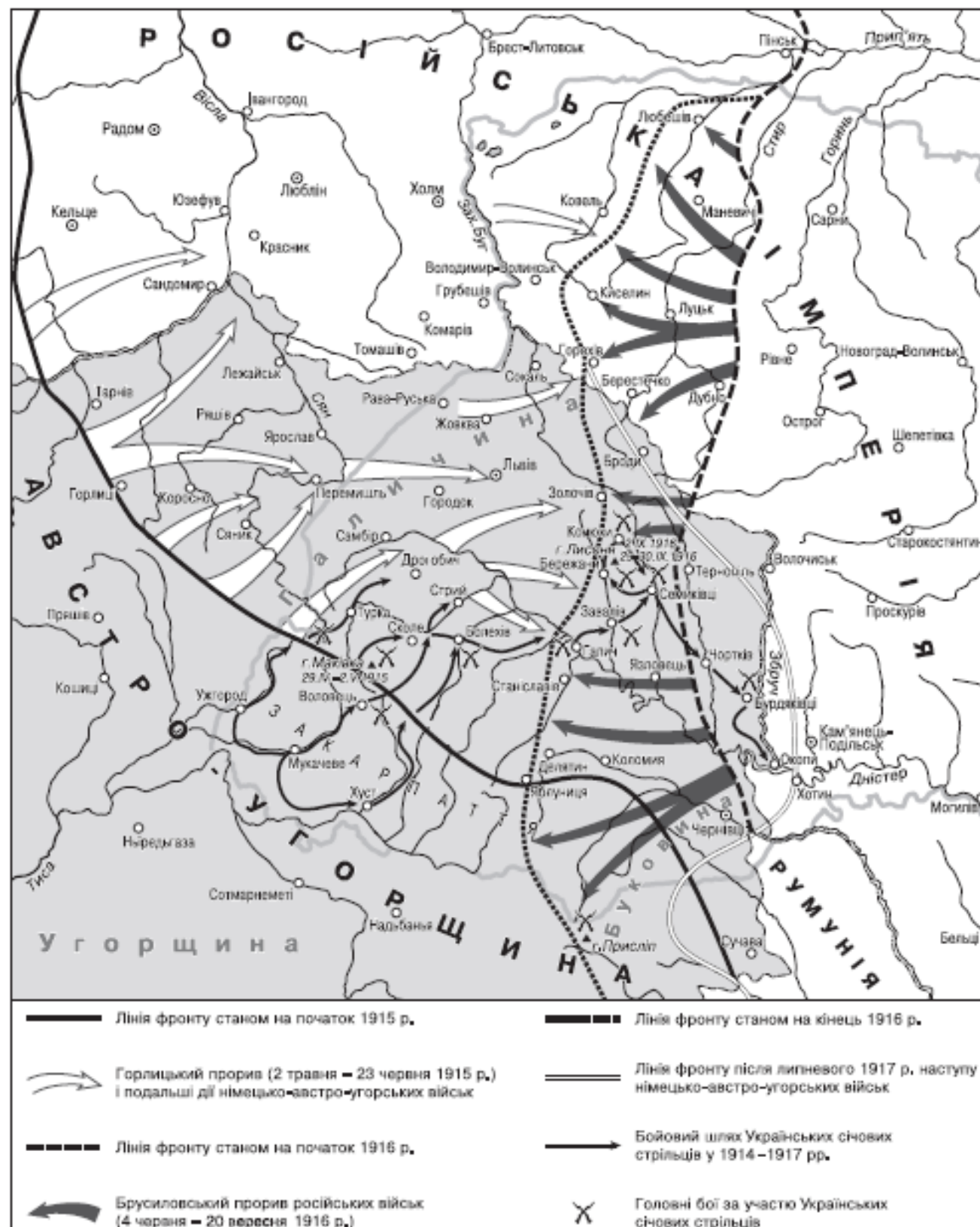
Дмитро Дорошенко писав: «У своїй промові, виголошеній до представників міста Львова, Бобринський виклав свою програму цілком ясно і відверто: «Східна Галичина і Лемківщина – споконвіку корінна частина єдиної великої Русі; у цих землях корінне населення завжди було російським, тому їхній устрій має бути заснований на російських началах. Я буду вводити тут російську мову, закон і устрій».

Для втілення цієї програми в життя було запрошено кадри, щодо яких сам Бобринський мусив визнати в офіційному звіті, що ці люди «були зовсім не придатні для ролі представників російської влади в завойованому краю», що вони ані за своєю освітою, ані за моральним рівнем зовсім не надавалися на втілювачів російських державних основ. Досить сказати, що на начальників повіту призначалися люди не тільки без вищої, але навіть без середньої освіти (тоді як за Австрії всі старости мали вищу освіту) і взагалі урядовці найгіршого ґатунку. Отже, з таким апаратом Бобринський приступив до здійснювання своєї програми... До цього ще треба додати, що скрізь, по всіх керівних установах, із генерал-губернаторської канцелярії починаючи, були призначені на посади радників місцеві москвофіли, які потім зводили персональні й партійні порахунки з українцями».

2. Які події на українських теренах визначали лінію фронту в Першій світовій війні у 1915–1917 рр.

Проаналізуйте карту. **❗ 1.** Про що свідчить пересунення лінії фронту на схід від початку 1915 р. на початок 1916 р.? **❗ 2.** Унаслідок яких подій лінія фронту змінилася на кінець 1916 р.?

← Імператор Микола II приймає рапорт від військового генерал-губернатора Галичини графа Г. Бобринського біля автомобіля після приїзду до Львова. Квітень 1915 р.

Навесні 1915 р. німецько-австрійське командування розпочало **Горлицьку контрнаступальну операцію** (2 травня (19 квітня) – 23 (10) червня 1915 р.), у результаті якої німецько-австрійські війська повернули Галичину й відкинули супротивника майже до австро-російського кордону. На кінець 1915 р. фронт стабілізувався вздовж лінії Кам'янець-Подільськ – Тернопіль – Кременець – Дубно.

Наступною великою воєнною операцією на українських землях став **Брусиловський прорив** (4 червня (22 травня) – 20 (7) вересня 1916 р.). Російські війська прорвали німецько-австрійську оборону і 7 червня (25 травня) взяли Луцьк. Згодом повернули частину Волині, знову захопили Південно-Східну Галичину, Буковину й підійшли до карпатських перевалів. Незабаром Південно-Західний фронт розтягся вздовж лінії Золочів – Галич – Станіславів (Івано-Франківськ) – Ворохта. На захоплених теренах було відновлено дві губернії – Чернівецьку й Тернопільську.

← Солдати Південно-Західного фронту вітають повалення царизму. 1917 р.

Падіння самодержавства на певний час призупинило воєнні дії. Наступ російської армії у **червні 1917 р.** на львівському напрямку завершився провалом і витісненням російських військ з Галичини і Буковини. Відступ російської армії відбувався некеровано, хаотично й супроводжувався грабунками місцевого населення і насильством.

3. Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців

Проаналізуйте карту на с. 23. 1. На яких теренах вели бої УСС? 2. Де й коли відбулися найбільші битви з їхньою участю?

Після складення присяги у Стрию на початку вересня 1914 р. легіон новобранців-добровольців УСС відбув у закарпатські села неподалік Мукачева. Тут стрілецькі сотні й курені реорганізували: легіон поділили на 10 сотень, які увійшли до складу двох з половиною куренів. До кінця вересня останні підрозділи УСС відправилися на фронт. Австрійське командування планувало використати УСС для оборони карпатських перевалів, тож наприкінці вересня на **Ужоцькому перевалі** та біля села **Верецькі Вижні** відбувся перший бій УСС.

↓ Січові стрільці обстрілюють літак з бойової позиції в районі р. Стрипа, 1916 р.

↑ Стрілецька чета (чота) – взвод (складалася з чотирьох відділень – роїв – по 10–15 осіб). Соснів, 1916 р.

Від грудня 1914 р. УСС виконували розвідницьку службу в Карпатських Бескидах.

У січні наступного року австрійські війська розпочали наступ у Карпатах. На початку березня УСС зайняли позиції на схилах **гори Маківка**. Бої за неї точилися упродовж двох місяців. На початку травня підрозділи УСС відвели з бойової лінії. На Маківці загинули 42 січовики, 76 було поранено, 35 потрапило до полону.

Наприкінці серпня 1915 р. курені УСС вступили в бій у подільських степах між Серетом і Стрипою. У листопаді реорганізований полк УСС на чолі з **Григорієм Коссаком** спинив наступ росіян на Бережани. Всю зиму 1915 р. до травня 1916 р. полк УСС, перебуваючи у тилу, проводив не тільки військовий вишкіл, а й культурно-освітню роботу.

Під час Брусиловського прориву влітку 1916 р. цісарське командування саме завдяки бойовим діям кількох стрілецьких куренів змогло утримувати

найважливіший відтинок фронту – шлях із Підгайців на Бережани, що на Тернопільщині. Найбільшою бойовою операцією в історії стрільцтва стала **битва на Лисоні**: лише 150 стрільців і 16 старшин вирвалися з оточення. На фронт під Бережани полк повернувся в лютому 1917 р.

← Григорій Косак (1882–1939)

У роки Першої світової війни – командир куреня легіону Українських січових стрільців, командир 1-го полку легіону УСС. Відзначився у ході боїв на горі Маківка.

Після Маківки стрілецькі курені брали участь у визволенні від російських окупантів Дрогобича. «Особливу подяку в історичній пам'яті народу збережено полковнику УСС Г. Коссаку, який одразу після входження до Дрогобича звернувся до громад довколишніх сіл та міста з проханням допомогти у реабілітації визволеного краю та підтримці УСС», – пише *сучасний український історик Б. Лазорак*.

У яких воєнних операціях брали участь УСС? Чому, на вашу думку, командування не відправляло легіонерів за межі Галичини?

4. Як війна позначилася на повсякденному житті населення України

Мобілізовані на фронт солдати зазнавали поневірян у небаченій раніше окопній війні, гинули у боях і від ран. Кваліфіковані робітники, що одержували відстрочку від мобілізації (в Україні таких налічувалося до кінця 1916 р. майже 130 тис.), були позбавлені всіх прав. Вони не могли переходити з одного підприємства на інше, відмовлятися від понаднормових робіт, висувати щонайменші вимоги адміністрації. Будь-яка непогора тягла за собою негайне відправлення на фронт. Власники підприємств домоглися від уряду скасування обмежень на використання жіночої та дитячої праці. У складі промислових робітників України чисельність жінок і підлітків зросла з 61 тис. у 1914 р. до 218 тис. у 1917 р., тобто більш ніж утричі. Робочий день у воєнні роки тривав, особливо на малих підприємствах, до 15–16 годин на добу. Заводські адміністрації не бажали витрачатися на заходи з охорони праці й техніки безпеки. Найнебезпечнішою для робітників була кам'яновугільна промисловість. Різко зріс травматизм.

Власники підприємств отримували величезні прибутки з воєнних замовлень, тож за роки війни істотно посилилася соціальна поляризація суспільства: буржуазні й військово-бюрократичні кола збагачувалися, народні маси біднішали.

У воєнний час селянство стало не менш активним супротивником панівних кіл, ніж робітники. Незадоволені селяни в солдатських шинелях і зі зброєю в руках становили незрівнянно більшу загрозу для самодержавства.

Економіка Росії опинилася на межі катастрофи. Зокрема, в Україні до січня 1917 р. загасло 36 доменних печей; нестача металу й вугілля призвела до припинення роботи фабрик і заводів. Залізниці не справлялися з перевезеннями. У містах бракувало продуктів, почався товарний голод, інфляція, різко зросли

↑ Шляхами війни

ціни, на підприємствах упала продуктивність праці, адже кваліфікованих робітників замінили жінки, підлітки, військовополонені. На селі не вистачало робочої сили, коней, реманенту, скорочувалися посівні площі, обсяги врожаю зернових, занепало тваринництво. Від продовольчої кризи особливо потерпало населення великих міст і армія. У містах біля хлібних магазинів нагромаджувалися тисячні черги. Солдати у тиллових гарнізонах часто одержували лише половину призначеного пайка.

Великим лихом для населення України стало біженство, що охопило українські землі по обидва боки кордону. До **евакуаційних** заходів вдавалися як австрійська влада на Галичині й Буковині, так і російський імперський уряд у Волинській та Подільській губерніях.

Серед народних мас зростало невдоволення війною, господарським занепадом у країні й узагалі політикою самодержавства. В усіх промислових центрах відбувалися страйки та заворушення з головним політичним гаслом «Геть війну!». Якщо в 1915 р. в Україні пройшло 113 страйків, у яких брали участь 48 тис. робітників, то 1916 р. їх кількість зросла до 218, а учасників – до 193 тис. На селі знову запалали поміщицькі садиби та економії. Антивоєнні настрої охопили й солдатські маси, внаслідок чого цілі полки відмовлялися йти в бій. Країна стояла перед новим революційним потрясінням.

СЛОВНИК

Евакуація (від лат. *evacuatio* – спорожняти) – організоване вивезення людей, підприємств, установ та матеріальних цінностей з небезпечної місцевості під час війни, стихійного лиха.

Чи вважаєте ви слушним наведене міркування?

«Якщо творення новітніх націй складало результат розгортання модернізаційних процесів, то якраз війна виявилася найбільшим вторгненням модерного світу в традиційне селянське життя. Вона сильно заактивізувала національне питання. Одягнені у військові мундири селяни не цілком розуміли, заради чого їх покликано на фронт і кинуто у земляні окопи. Від них очікувалося, що вони повинні віддати своє життя за батьківщину. Але що було їхньою батьківщиною? Українці, що воювали по обидва боки фронту у складі ворожих армій, говорили однією мовою, співали однакові пісні й мали схожі традиції. З'ясування цього факту мало величезне значення для національного усвідомлення багатьох солдатів» (сучасний український історик Я. Грицак).

ПЕРЕВІРТЕ, ЧОГО НАВЧИЛИСЯ

1. Установіть хронологічну послідовність подій: **»** Горлицький прорив **»** Галицька битва **»** Брусилівський прорив.
2. Покажіть на карті зміни ліній фронту Першої світової війни на теренах України упродовж 1914–1917 рр. Установіть причиново-наслідкові зв'язки між воєнними подіями та зазначеними змінами.
3. Складіть речення, використавши поняття та терміни: *окупація, російський окупаційний режим 1914–1916 рр., Галицьке генерал-губернаторство, депортація, біженство.*
4. Схарактеризуйте одним реченням історичних діячів у контексті подій доби Першої світової війни: М. Грушевський, А. Шептицький, Г. Коссак, Г. Бобринський, О. Брусилів.
5. Підтвердіть фактами або спростуйте слушність тверджень. **»** Битва на Маківці – перший вагомий успіх стрілецьких зброї та духу. **»** Лисоня стала вічним символом великої ідеї боротьби за волю України, доказом незламності духу та бойової сили українського стрілецтва. Водночас вона була й мовчазним свідком найкривавішої трагедії за всю історію УСС.
6. Прокоментуйте події (або явища), про які йдеться у фрагментах джерел.

«Наші праві націоналісти в особі графа Бобринського, посівши адміністративні посади у "П'ємонті українства", почали переслідувати український національний рух і силоміць на-вертати уніатів до православ'я. Тяжке враження справив арешт митрополита А. Шептицького, який користувався неабияким впливом та авторитетом у краї. Усе сприяло наростанню ворожості місцевого населення до переможців...» (зі спогадів лідера партії російських кадетів П. Мілюкова).

«До того часу завершилась операція армій Південно-Західного фронту з оволодіння зимо-вою, надзвичайно укріпленою ворожою позицією, яка вважалася нашими ворогами без-умовно неприступною. На півночі фронту нами було взято назад значну частину нашої території, а центром і лівим флангом знову завойовано частину Східної Галичини й усю Бу-ковину. Безпосереднім результатом цих удалих дій був вихід Румунії з нейтрального ста-новища та приєднання її до нас» (зі спогадів командувача російською армією).

7. Підтвердіть фактами або спростуйте слушність наведеного твердження.

«Під час війни в найскладнішому становищі опинилося населення Галичини й Буковини. З одного боку, його мордували росіяни, намагаючись вибити з нього почуття національ-ної свідомості й самопошани; з другого – над ним знущались австрійці й мадари, звинувачуючи в русофільстві» (сучасний українсько-американський історик Т. Гунчак).